

Als levenden en doden elkaar ontmoeten

Mensen van goede wil – vroeger en nu

Albert K. Ploeger

Narratio

Albert K. Ploeger (1937) werkte na zijn opleiding HTS-bouwkunde elf jaar op architectenbureaus, onder andere bij de bekende architecten Bourbonnais in Parijs en Van der Steur in Amsterdam. Aangezien zijn eigen ontwerpen niet bijzonder waren, studeerde hij naast zijn werk theologie, en later filosofie en kunstgeschiedenis. Hij was predikant, godsdienstleraar en tenslotte academisch werkzaam (www.kunstmeditaties.nl).

“Je kunt pas geloven als je al eens gestorven bent.”

Dorothe Sölle

ISBN: 978 90 5263 303 9

NUR: 730

Illustratie omslag: - Andrea Mantegna, Oculus (1474), Camera degli Sposi, Palazzo Ducale, Mantua en
- Romolo Romani, Immagine (1908), 185x244 cm; Pinacoteca, Brescia

© 2015 theologische uitgeverij Narratio,
Postbus 1006, 4200 CA Gorinchem.
tel. 0183 62 81 88 fax 084 739 29 45 e-mail: info@narratio.nl
Actuele informatie is te vinden op www.narratio.nl
Onze uitgaven zijn ook te koop via de boekhandel en www.kerkboek.nl
(ook in België).

Niets uit deze uitgave mag verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale bestandskopie, luisterboek, Digi-boek, Internet-PDF of op welke andere wijze dan ook, behoudens voor eigen gebruik, zonder de voorafgaande toestemming van de uitgever c.q. de auteur. Citaten tot maximaal vier regels zijn toegestaan, grotere citaten vallen onder het overnamerecht waarvoor toestemming is vereist, tenzij gedaan in het kader van een recensie.

Inhoud

Voorwoord	9
Deel 1. De levenden...	11
I. Donder en bliksem	14
Hoofdstuk 1. Het begin	14
Het volmaakte geluk bestaat in de beschouwing	14
La Garde-Adhémar, le Saint Michel	16
Alphonse Delaunay is geschild	20
Nicolas Poussins Le jugement de Salomon	22
De horizon van mijn verstaan	23
II. Mijn nieuwe stad, mijn nieuwe land	26
Hoofdstuk 2. De voorbereiding en de ontvangst	29
De eerste opzet	29
Filosofen onder elkaar: Habermas, Taylor, Sloterdijk	31
Ai Weiwei, Abraham and The Promised Land	34
Kanaän en China	34
De ontvangst	36
Kant en het sublieme	38
Wie ben jij?	39
III. Bezinnen en spiritueel bijsturen	41
Hoofdstuk 3. Over religieuze spiritualiteit en despiritualisering	43
Je moet je leven veranderen	43
De mier, de spin en de bij. Bacon ontmoet Aristoteles,	46
Curie en Nussbaum	
Een kort onaangenaam gesprek over ‘God’	48
Wat Marion zegt over “Dieu sans l’être” en	49
wat Nietzsche daar van vindt	
Leben ist Wille zur Macht	53
Joseph Beuys’ exercitium spiritualis	54
IV. Kunst gaat de diepte in	58
Hoofdstuk 4. Kunst en filosofie	59
Je gaat toch niet binnenkort dood, Marlene Dumas?	59
Walter Benjamin: Naar een theologie van de kunst?	62
Wat is religie? Wat is theologie?	64
Benjamin zoekt steun bij Julia Kristeva	66
Nieuwe aandacht voor Schopenhauers Parerga und Paralipomena	68
De geboorte van de tragedie uit de geest van de muziek	72

V. Wat is liefde?	74	X. Denken we zwart-wit ?	138
Hoofdstuk 5. Over de liefde	75	Hoofdstuk 10. <i>Black is beautiful</i>	139
Elisabeth van Thüringen: Als de jas die wij delen ook ons verwarmt...	75	Bedelen om zwart te mogen zijn	139
Elisabeth weerstaat een even lompe als goedaardige Nietzsche	77	Koning Moshoeshoe over het oordeel van Salomo	141
Martha Nussbaum en Marie Curie over de liefde	80	Ubuntu: Ik ben omdat wij zijn	143
		Kleur komt nooit alleen	145
VI. Wat houdt tolerantie in?	83	XI. Twijfel, regressie, je toevertrouwen...	146
Hoofdstuk 6. Ruimte voor tolerantie?	84	Hoofdstuk 11. Moderne vormen van Gods- en ongeloof	147
De kapsones van Sophie Calle	84	Pascal en Rousseau	147
De Verschrikking van de Herkenning	87	Blaise Pascal en Jean Racine in Port-Royal	147
Het licht valt op John Cage	88	Rousseau en de vicaris uit de Savoie	150
Derrida en ik: onze onzekerheid moet ons tolerantie leren	90	De God van Rousseau en de God van Pascal	151
De wet van Pascal - toen en nu	92	Bonhoeffer over de niet-religieuze uitleg van het Evangelie	154
		Schrift en woord bij Derrida en Rousseau	155
VII. Kritiek op religie en kunst	94	Lacan kijkt in de spiegel en Freud legt de Zuiderzee droog	157
Hoofdstuk 7. Kunstenaars en filosofen	95	Geloof is iets voor mussen en kinderen	159
Een huis vol kleur, ruimte en licht van Gerrit Rietveld	95	Eén pot nat: God of de substantie of de natuur	160
Rietveld, Schopenhauer en "der Tätigkeit der Retina"	97	Spinoza en Derrida over 'god'	163
Daar zit ik, en "wenn ich sitze...."	100		
Supernova age	101	XII. Wie heeft autoriteit?	165
Het omsloten zelf	104	Hoofdstuk 12. Over gezag, macht en geweld	168
Judith Shakespeare en haar androgyne broer	108	Nietzsche: zonder Hegel geen Darwin! En Freud ... en Marx dan?	168
Petrarca, Taylor en de duistere middeleeuwen	108	Wolfgang Iser op zoek naar de Homo mundanus	170
		Pipilotti Rist laat ons college geven	172
VIII. Het geheim van de tijd die mij omhult	111	Nietzsche, Rilke en Freud worden herinnerd aan Lou Salomé	174
Hoofdstuk 8. Humanisme met of zonder geloof of vrije wil	112	Wie heeft de macht op aarde?	176
De paarden en de nazi's	112	De mystieke fundering van de autoriteit bij Pascal,	178
God will appear as God and as a non-God	114	Benjamin en Derrida Kafka, de wet, de aap en de artiesten,	180
Alsof er geen hemel bestaat...	116	en "Het vertrek"	
En zelfs de vrije wil bestaat niet!	118		
Augustinus en Thomas	122	XIII. Wees jezelf	181
That old time religion van Elisabeth van Thüringen en	124	Hoofdstuk 13. Aristoteles en Kant	182
Augustinus van Hippo		Anne Cauquelin en Aristoteles (I): zijn doxa over hun kairos....	182
		Anne Cauquelin en Aristoteles (II): redelijk en sensibel:	183
IX. Utopie of toekomstmuziek?	125	de complete mens	
Hoofdstuk 9. Zinloosheid, zin; wanhoop, hoop	126	Anne Cauquelin en Aristoteles (III): Autour d'un point	184
In de hemel is een dans	126	Hoe vermoeiend is Kant's eis: Wees jezelf	186
Mijn bloemen, mijn hoop op een verrukkelijke toekomst,	129	De samenleving van de malaise	187
zijn weer tot stof vergaan...			
Utopia matters	132	XIV. Zoveel zielen (?) zoveel zinnen	190
Bekwaamheden creëren	134	Hoofdstuk 14. Over leven na de dood	191
Novum Organum	136	Meditatieve overwegingen	191
		Komen schurken in de hemel?	192
		Rilke en Dante over het dodenrijk	194

XV. Dubieuze christenen?	199	Petrarca in gesprek met filosofen over zijn "nulla ratio-these"	259
Hoofdstuk 15. Gemengde gezelschappen	201	Wat Dietrich Bonhoeffer vraagt aan John Cage	260
Vasalis en Da Vinci, kunstenaars die van ophouden weten	201	Toch nog: een hoogst uitzonderlijke nacht van de poëzie	262
Wolfgang Welsch, Odysseus en de transversale rede	203		
Kiefer en Beuys I	204	XIX. Hier is van alles (en niets?) mogelijk	265
Joseph Beuys in fout gezelschap	206	Hoofdstuk 19. Naar een theologie van de kunst	266
De getransfigureerde Teresa: alles is aards, alles is hemels	207	Reprise: Paula Modersohn-Becker en Rainer Maria Rilke	266
Les Fleurs du Mal	211	Een gesprek over Benjamins 'theologie van de kunst'	267
The Sense of an Ending	213	Mathilde ter Heijne: Life Inside Storage en The Empire of Women	268
Deel 2. en de doden	216	Ook Paula's werk sluit aan bij Walters theologie van de kunst	270
XVI. De tijd staat stil	217	Franz Marc en de innerlijke wereld van dier en mens	272
Het uitje	217	Oorlogshelden in het minder vage vuur	275
De dood komt lang verwacht	218	Franz Marc apocalypticus	276
Spinoza en Vermeer: de tijd in het nu		XX. Gewoon leven met God	279
Hoofdstuk 16. De levenden bij de doden	220	Hoofdstuk 20. Transcendentie en mystiek	280
Humanisten en de dood	220	Poulenc en de Karmelieten	280
De levenden bij de doden	222	De mystieke weg van Teresa en Huub	282
Stemmingsbeelden in de diepte van het dodenrijk	223	Lucas en Marcus mystici	284
Anne Cauquelin en Aristoteles (IV): De stille dood	225	Hans Alma en de parabel van de blinden	288
XVII. Bijzondere ontmoetingen	228	Verbeeldingskracht en transcendentie	290
Hoofdstuk 17. Gesprekken met de oude doden	229	XXI. De tragiek van de Joden	293
James Joyce Farrington	229	Hoofdstuk 21. Om nooit te vergeten	294
Ugliness and Oppression	233	Kafka's huis	294
Ulysses: Mijn hoofdmotief	234	Om niet te vergeten. Huub Welzen in Yad Vashem	297
Mrs Dalloway and Septimus Smith: Woolf tunneling caves	235	Celan, Kiefer en de Sulamitische	298
No traffic with the usual God	238	De lijdende God van Bonhoeffer	300
God is dood	240	XXII. Het einde nadert	304
Spinoza, Ignatius en Proust over Vermeer	240	Hoofdstuk 22. Over het uur U,	305
Proust en Freud: vreemdeling zijn voor jezelf	242	het einde van de ziel en levenswijsheid	
Kiefer en Beuys II	243	Kairos	305
Abraham over zichzelf en het dodenrijk in de Psalmen	244	De ziel!!!!???	307
Wie heeft de macht in het dodenrijk?	247	Miskotte en de levenswijsheid van Goethe	308
XVIII. Is er niets veranderd?	249	XXIII. Voordat we gaan	312
Hoofdstuk 18. De doden congresseren...	248	Hoofdstuk 23. Over leven en dood	314
Het congres wordt vervolgd	248	Virginia Woolfs getuigenis over leven en dood	312
"To be or not to be, that is the question":	249	To the Lighthouse	316
Hamlet by the Master Himself		The waves	319
"Fair is foul, and foul is fair": Macbeth by the Master Himself	253	Wat bleef: de wens naar de dood	320
Ursprung des deutschen Trauerspiel and English variants	256	Marcel Prousts getuigenis over leven en dood	322
Petrarca en zijn "nulla ratio-these"	257	Nog een getuigenis	328
Petrarca op de Mont Ventoux	258	Mystieke leegte? Het voorproefje van Anselm Kiefer	330

XXIV. De louteringsberg op en verder...	332
<i>Hoofdstuk 24. Onderweg naar je visioen van het goede leven</i>	333
<i>Daar gaan we dan</i>	333
<i>Belevenissen bij het beklimmen van de louteringsberg</i>	334
<i>I. Turrell roept het licht</i>	334
<i>II. Werefkin en Münter zien al de verte</i>	336
<i>III. Innerlijk zien: Jawlensky biedt meditatie voor onderweg</i>	340
<i>IV. Leonardo Da Vinci's vlucht naar boven</i>	343
<i>V. Spinoza laat ons vreemde substantie ontdekken</i>	346
<i>In het licht</i>	349
<i>Zeven vrouwen</i>	351
<i>Lachen om zeven mannen</i>	353
<i>Dit visioen... dit ene moment... is</i>	355
<i>Noten</i>	357

Voorwoord

"Laten we iets moois van de toekomst maken". Dat is het motto van dit boek. Maak zoveel mogelijk van dit leven, voor jezelf en voor de ander, zodat je al tijdens je leven het gevoel hebt dat je bestaan betekenis had en je op het eind van je leven ook de neergang en de dood positief kunt aanvaarden omdat je leven voltooid is.

Als kind ben ik opgegroeid met de gelovige idee, dat alleen een brave christen bij God hoort en na de dood in de hemel komt. Die gedachte werd door het lezen van veel literatuur al in de puberteit gecorrigeerd. In de twaalf jaar dat ik als bouwkundige werkte hebben mijn collega's en vrienden, voornamelijk niet-gelovig, mijn visie eveneens bekritiseerd. Hun meningen werden meestal bevestigd in het literair, kunstkritisch en filosofisch werk dat ik las en door het werk van visuele kunstenaars dat ik zag. Ik ben weliswaar een gelovig mens geweest, maar geleidelijk aan veranderden mijn gedachten over 'God en mensen, leven en dood'.

Het positief geduide einde van het menselijk leven druk ik in dit boek uit met de metafoor van 'Het rijk van de doden'. Het is niet meer en niet minder dan een zinnebeeld omdat wij alleen in symbolische taal over 'leven in relatie tot de dood' kunnen spreken. Voor velen zal dit positief geduide einde enkel de vorm hebben van een terugblik op het leven. Wat is de waarde van mijn leven geweest? Wie deze vraag positief kan beantwoorden, mag – zoals we van Marcel Proust zullen horen – voldaan en zonder vrees de dood ontmoeten.

Ik kan mijzelf goed voorstellen dat elke levende mens, ieder vanuit zijn eigen levensovertuiging, zich bewust kan maken dat men de dood niet alleen ziet als de voltooiing van het eigen leven, maar ook mag ervaren als het toeleven naar een groots visioen. Deze gedachte staat aan het einde van het boek centraal in het gesprek dat mijn alter ego, Marie-Claire Flou, en Jürgen Moltmann voeren, op de grens van leven en dood, vanuit hun levensbeschouwing. Moltmann kon zich vinden in deze passage. Wie het anders ziet, heeft evenveel recht van spreken. Dat probeer ik in mijn boek duidelijk te maken.

Marie-Claire beschrijft een virtueel congres in Zuid-Frankrijk. Elk hoofdstuk begint met haar persoonlijke logboek, overpeinzingen over de voorbereiding van het congres en het verloop van elke congresdag. De lezer die deze rode draad volgt, kan verder naar eigen voorkeur kiezen uit de gesprekken tussen de levende en dode filosofen, theologen, visuele kunstenaars, auteurs en andere wetenschappers. De doden worden vertegenwoordigd door kenners van hun werk.

Geïnspireerd door Dante's Divina Commedia krijgt het congres een vervolg in het dodenrijk. Het verhaal is fictie, maar verweven met historische gegevens,* want het gaat wel om authentieke gedachten van de congresgangers, die ik verantwoord in veel noten.

Ik dank de velen die voor mij een inspiratiebron zijn geweest in gesprekken of door hun geschriften. Dit werk is de vrucht van een heel leven en ik zal slechts vier namen noemen. Als eerste de vader van mijn vriend Klais Blaauw die ons in 1951 - op de fiets vanuit Groningen - meenam naar het Kröller-Müller Museum; mijn liefde voor Van Gogh, Mondriaan, Marini en daarmee voor de kunst, was geboren. Vier jaar later leerde ik Geert Braam kennen; onze gesprekken, film- en toneelbezoeken hebben mij blijvend gevormd. Vanaf 1958 kreeg op de Hezenberg mijn gelovige ontwikkeling bij ds. Plug krachtige impulsen. Daar leerde ik Joke Grotegoed kennen, die tot op de dag van vandaag mijn denken en handelen even liefdevol als kritisch begeleid.

Tenslotte dank ik Dullyna van den Herik en haar team. Zonder de inzet van Narratio had dit boek er niet zo mooi uit gezien.

Albert K. Ploeger

* Cf P. Ricoeur, *Time and Narrative*, Vol I, 82 en Vol. III, 180ff: "The interweaving of History and (narrative) Fiction" en in Vol. II, "The Fictive Experience of Time"

Deel I

De levenden...

Hoofdstuk I

Donder en bliksem

Donder en bliksem. Als het licht zie ik even de toren van de Saint Michel. Het noodweer hangt loom en laag boven de Rhône, een mijl hier vandaan. De hele dag was het drukkend en nu lig ik uitgeteld en uitgekleeft op mijn laken te zweten. Met open oren en ogen onderga ik het natuurgeweld, dat hopelijk verkoeling zal brengen. En dat terwijl het al half oktober is.

Ook al ben ik nog maar een paar dagen hier, ik heb toch al het gevoel erbij te horen, bij de ex-zakenman Jean Luce en de priester Alphonse Delaunay. Dat komt omdat we de hele zondag samen hebben doorgebracht en Jean mij een dag later nog verder heeft bijgepraat. 'Zo, mevrouw Flou', zei Jean Luce bij ons eerste en laatste sollicitatiegesprek, eind augustus. 'U hebt een hele reis moeten maken, komt u rechtstreeks uit Luxemburg? Hoe heet het ook nog maar, iets met dude...' Alphonse Delaunay keek in zijn - mijn - papieren, en ik zei, 'Dudelange, meneer Luce, bijna op de grens met Frankrijk. Ja, ik ben hier gisteren in één dag heengereden.' Ik had al veel telefoongesprekken gevoerd met hen beide. Van de priester had ik een serieuze indruk gekregen en van de mecenas vooral een vriendelijke. Als ik Jean Luce's mooie stem hoor, zijn fraaie uiterlijk en zijn mooie ogen zie heb op slag iets met hem. Tegelijk weet ik dat hij mijn steenrijke baas is uit een andere wereld. Alphonse Delaunay lijkt mij toegankelijker, al voelde ik als protestant bij voorbaat toch een zekere afstand.

Een donderende knal, ik vlieg overeind. Dit slaat alles, denk ik. Bij ons in Diddeleng kon het ook stevig te keer gaan, maar dit. Je wordt toch niet bang, Clairette, grote meid van veertig?

Delaunay neemt het over, hij heeft de papieren voor zich. 'Uw naam is Marie-Claire Flou, uit Dudelange in Luxemburg' herhaalt hij een beetje formeel. Dat voelt hij zelf en zegt er overheen 'Marie, Claire en Floue', terwijl hij mij aankijkt, ik zie zijn neiging om spottend te lachen. Ik heb het vaker gehoord. Jean lijkt de zinspelende niet op te vallen en pas drie jaar later zal 'mijn' Derrida er opnieuw over beginnen. Claire en floue, helder en vaag. Alphonse herneemt zich. 'Luxemburg is een rooms landje, maar u schreef dat uw moeder een Nederlandse is, en protestant. U bent in haar kerk gedoopt, schreef u, in Esch-sur-Alzette. Uw vader is rooms-katholiek en u noemt zich oecumenisch.' Hij kijkt mij aan alsof hij moet wennen aan de idee dat er naast de hem vertrouwde roomsen en atheïsten ook wezens bestaan die nog weer anders zijn. Ik heb prompt de neiging om daar een leuke opmerking over te maken, maar bedenk op tijd dat ik hier zit te solliciteren.

Weer een zware slag en tegelijk begint het te hagelen, de wind jaagt de stenen tegen de ruiten.

Delaunay zegt: 'U hebt talenkennis en bent afgestudeerd in de godsdienstfilosofie. Ik heb respect voor uw cv, vooral uw belezenheid en filosofische publicaties zeggen mij veel...' 'Vergeet niet haar kennis van literatuur, psychologie en theologie, Alphonse', vult Jean de laudatio aan. 'En wat ons erg aanspreekt is uw kritische instelling.' Hij pakt een van mijn e-mails, en lacht. 'Ik wil het u correct nazeggen.' 'Ik heb de gewoonte om eerst een auteur en zijn bronnen zelf te bestuderen en pas later mijn voorlopige subjectieve oordeel te laten corrigeren en verrijken door inzichten van derden...'. Ik bloos ervan als hij het voorleest.

'Helemaal eens. Maar dit alles hebben we verder al telefonisch en schriftelijk besproken, niet Jean. Bekwaamheden, gezondheid, uw status, de duur van uw arbeidscontract... Nee, ik wil nu graag een persoonlijker gesprek. Wanneer wij met elkaar in zee gaan, zal dat in principe voor jaren zijn. U weet dat we een congres moeten organiseren en uitvoeren, waarin we van de deelnemers verwachten dat ze zeer persoonlijk geïnvolveerd zullen zijn en wij dus eerder nog meer. Daarom zouden wij... jij toch ook Jean, graag iets meer willen weten over uw godsdienstige en maatschappelijke achtergrond...' Hij kijkt mij half en half aan, en moet wel merken dat mijn houding een beetje afwerend is geworden. Snel zegt hij: 'Maar ik vind dat we dit niet eenzijdig van u mogen vragen, nee, nee, nee; wij doen open en eerlijk mee aan dit gesprek. U hoeft beslist niet meer te vertellen dan wij doen. Eerst zal ik wat vertellen over mijn persoonlijke leven, en daarna Jean. En u mag er zomaar tussen komen als u iets wilt vragen of inbrengen. Zeg ik het zo goed, Jean? En kunt u er een beetje in meekomen, Madame Flou?'

Ik zit nogal verkrampd op mijn stoel en het duurt even voordat ik mijzelf hervonden heb. 'Laten we het proberen', zeg ik met een raspende stem... Ik ben ...' 'Nogal overrompeld, dat snap ik heel goed', zegt Luce. 'Zo heeft hij mij ook binnengehaald, maar het werkte fantastisch! Zeg, Alphonse, zal ik dat niet eerst vertellen?' Wat een heerlijke man, die Jean Luce. Ik voel me al een beetje meer ontspannen. 'Ja, vertel jij maar, Jean.' Ik heb het later zo authentiek mogelijk weergegeven.

Hoofdstuk 1. Het begin

Het volmaakte geluk bestaat in de beschouwing

'Donder en bliksem, mevrouw Flou! Ik zie en hoor het vanuit mijn villa bij La Garde-Adhémar. Ons stadje is gebouwd op een heuvel in de Rhônevlakte waar ik sinds kort woon. Het onweer is hevig, de bliksem slaat in, rondom en op mijn berg. In een flits zie ik de rode vlam van Cy Twombly oplichten, diens *Vengeance of Achille II*.



Cy Twombly, *Vengeance of Achille I*, Guide de la Collection Lambert en Avignon

Ik zag nummer I in de *Collection Lambert en Avignon*, en het lukte me een bijna identieke kopie van de kunstenaar te kopen, een paar jaar voor zijn dood. Nu nog meer dan vroeger ben ik er verrukt over, en op dit moment, als de bliksem het rood fel doet oplichten, duizelt het mij. De antieke held, de wraak van deze grote Griekse halfgod, en voor mij toch ook - misschien, ik aarzel hier, ik ben er lang niet zo zeker van als Alphonse - de vlam, de adem van de geest van jood en christen.

Het onweer raast verder, ook beneden in de Val des Nymphes, zie ik. Zou daar soms gemakkelijk een bosbrand ontstaan? Even voel ik onrust opkomen, maar ik weet mij te beheersen. De wereld vergaat niet! Het zou enkel uitstel van mijn evenement betekenen. Ik zeg in mijzelf: Jean, je hebt geld plenty, je hoeft niet eens op verzekeringsgelden te wachten. Ik zou in de kortste keren het hele complex kunnen voorzien van nieuwe gebouwen en bomen, zelfs grote.'

Zo begon Jean Luce zijn verhaal. Hij was veertig en binnen. Hij beseftte het: ik moet mijn leven veranderen. Hij had economie gestudeerd, al ging zijn hart uit naar filosofie en literatuur en andere kunst. Want hij wilde eerst zo snel mogelijk veel geld verdienen. En wat vooraf een utopie leek, was hem gelukt. Hij was rijk geworden en had aanzien vanwege zijn grote deskundigheid op monetair gebied. Maar altijd waren hem twee waarschuwingen bijgebleven. De ene van de grote Aristoteles die wees op het gevaar van rijkdom en eerbij. Alleen hij die er vrij tegenover sta, kan er goed mee omgaan. *Het hoogste menselijk goed is het geluk. En het volmaakte geluk bestaat in de beschouwing.* De andere van zijn moeder. Toen zijn bezit in korte tijd snel toenam zei zij: 'Jean, vergeet nooit de Bijbelspreuk *Als het bezit toeneemt, zet er het hart niet op.* Na vijftien jaren van keihard en succesvol werken had hij besloten te stoppen met geld verdienen. Nu doet hij wat zijn liefste wens is, genieten van de geesteswetenschappen, van *de beschouwing*. De filosofie voorop, dat spreekt vanzelf in een seculiere tijd, maar natuurlijk ook de kunst. Bovendien wil hij niet vergeten dat zijn ouders hem katholiek hebben opgevoed. Zij waren kritisch op de kerk, vonden het starre vasthouden aan 'de ware leer' en vooral de ethische voorschriften, zoals in *Humanae vitae* uit 1968, maar ook nog vijftientig jaar later in *Veritatis splendor*,¹ uit de tijd. Dat sierde hen, vond Jean, die in die laatste vijftien jaar toch maar weinig tijd had genomen om contact te onderhouden met zijn familie. En hij had nog geen minuut willen spenderen aan God, geloof en kerk. Het werd de hoogste tijd, dat voelde hij, om op zijn onverschillige schreden terug te keren. Veertig, en de grote bezinning moest beginnen. Dus zeker filosofie en kunst, maar - hoe dan ook, hij had geen idee - met een knipoog naar liberale vormen van religie. Nu moest hij proberen zijn jachtige zakelijke instelling om te bouwen in een rustiger, meer bezonnen spiritueel tempo. Maar ook bij deze ommekeer heeft het geluk hem niet in de steek gelaten.

Op donderdag 5 januari 2010 werd Jean Luce veertig. Hij gaf opdracht zijn effectenkantoor in de verkoop te doen. Binnen een maand kon hij de zaak, inclusief de dertig personeelsleden, op gunstige voorwaarden, ook sociaal, overdoen aan een bankinstelling. Hij hield er bijna een half miljard aan over. Ik vind dat erg veel geld, maar deskundige speculanten kijken er niet van op, hun winsten zijn nauwelijks conjunctuurgevoelig. Betreurenswaardig, al zei ik er niks van tijdens zijn verhaal.